

Değişen Birey Anlayışı Karşısında Müslüman Birey

Araştırma
Research

Hasan Sevim

Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD.
Instructor, Selcuk University, Faculty of Islamic Studies, Department of Arabic
Language and Rhetoric, Konya, Türkiye

✉ sevimhasan42@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-6406-4132>

Yazar
Author

Sevim, Hasan. "Değişen Birey Anlayışı Karşısında Müslüman Birey". *Tevilat* 1/2
(2020), 349-368. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4660461>

Atıf
Cite as

İçinde yaşadığımız çağda olup bitenleri en iyi ifade eden temel kavramlardan biri de değişimdir. Tarih daha öncesinde olmadığı şekilde hızlı bir seyir içine girmiştir. Değişim rüzgarlarının en sert estiği alanlardan birinin de birey anlayışı olduğu bilinmektedir. Modernite, bireyi hayatın merkezine koymakta ve onu yetkinleşip geliştirmeye çağırılmaktadır. Bu perspektifte birey, değer koyucu bir misyon kazanmakta ve neredeyse Tanrı'nın yerine konumlandırılmak istenmektedir. Bu tanımlamanın İslâmî anlayışta vahyin değer koyucu vasfının ve insanın kulluk için yaratılmış olma gerçeğinin tam karşısında olacak şekilde yapıldığı görülmektedir. Öte yandan İslâm'ın öngördüğü toplumu birey üzerinden oluşturmak istediği de bir gerçektir. İslâmî paradigmada birey, ilâhî emanetin ve sorumluluğun öznesidir. Bu dünyada en yüce amaçları gerçekleştirecek potansiyele ve ilâhî desteğe sahiptir. Kendisini temelini takvâ ve âhret inancının şekillendirdiği bir ahlâk anlayışı ve bireysel sorumluluk bilinci üzerinden gerçekleştirir. Böylesine kilit bir rol biçilen bireyin, tarihî süreçte önemsizleştirilip, toplumsal vurgulara bir bakıma feda edildiği görülmektedir. Modernitenin birey projesi, aynı zamanda tehditler ve imkânlar içermektedir. Bu çalışma, modernitenin bireye yönelik yaklaşımlarının yanı sıra Kur'ân merkezli birey anlayışını ele alıp değerlendirmektedir. Tehditler konusuna dikkat çekip bir farkındalık oluşturmayı hedeflerken, İslâmî perspektifle çatışmayan vurgulardan faydalanmayı da önermektedir. Böylelikle bir yandan İslâm'ın temel hedefleri korunurken, diğer yandan da modern bireyin ihtiyaçları ve modern zamanların koşulları da gözetilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Değişim, Birey, Müslüman Birey, Modernite, Hümanizm.

Özet

Muslim Individual in the Context of Changing Individual Understanding

One of the basic concepts that adequately express what is happening in the age we live in is change. Unprecedentedly history plays a large part in it. It is remarked that one of the critical subjects of change is the understanding of the individual. Modernity puts the individual at the center of life and calls it to become competent and be developed. In this perspective, the individuals obtain a value-setting status and almost desires to be positioned in place of God. It is seen that this definition is made in the opposite of the value-setting quality of revelation in the Islamic understanding and the fact that human beings were created for servitude. On the other hand, it is a fact that Islam wants to create a society envisaged by the individual. In the Islamic paradigm, the individual is the subject of divine trust and responsibility. It has the potential and divine support to realize the highest goals in this world. It realizes itself by moral understanding and individual commitment shaped by the belief in taqwa and the hereafter. It is understood that the individual, who has been assigned such a key role, was trivialized and sacrificed for social emphasis in the historical process. The individuality design of modernity also contains threats and possibilities. This study handles and evaluates the individual concept of modernity as well as the Qur'an-centered understanding of the individual. This work suggests using emphasis that does not conflict with the Islamic perspective while aiming to raise awareness and draw attention to its threats. While preserving Islam's primary goals, we have taken the needs of the modern individual and the conditions of modern times into account.

Abstract | **Keywords:** Tafsir, Change, Individual, Muslim Individual, Modernity, Humanism.

350

Tevilat 1/2 (2020)

Giriş

Günümüzde yaşamı belirleyen merkezî kavramlardan birinin değişim olduğu bilinmekte ve özellikle sosyal bilimciler tarafından hayatta tek değişmeyen şeyin değişim olduğu, bir darbimesel gibi sürekli tekrar edilmektedir. Zamanın akışı çok hızlanmış ve değişime atfedilen değer, daha önceki değer olan sabit kalmayı aşındırmıştır. Sürekli dile getirildiği üzere, günümüzde değişimin hızı ve ivmesi gittikçe artmaktadır. Geçmişte daha uzun vadelerde gerçekleşebilen farklılaşmalar artık günümüzde daha kısa vadelerde ve baş döndürücü bir hızla gerçekleşmektedir. Bu hızlı seyir, problemlerin ortaya çıkış tarzını ve sürecini de etkilemektedir. Özellikle değişim, bir toplumsal yapının kendi iç süreç ve dinamiklerinden ziyade kendi dışındaki etkenlerden kaynaklanıyorsa daha da hızlı bir gelişme göstermektedir. Dış kaynaklı değişimlerin genelde toplumdaki paradigmaya ve iç ilişki örüntülerine yabancı olması ve yanı sıra toplumsal yapının da değişime açık ve hazır olmaması hızlı değişimlere sebep olmakta, bu durum da genelde büyük çaplı toplumsal kırılmalara yol açmaktadır.¹

Günümüzde değişim talebinin en yoğun olduğu konulardan biri de bireydir. Bu alana dair vurgular insandaki temel özellikleri gerçekleştirme

¹ Lütfi Sunar, *Değişim Sosyolojisi* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018), 9.

amaçlayan, bireyin gelişmesine ve yetkinleşmesine önem veren bir karakteri haizdir. Modernite insanı merkeze almakta, bireyin faydasını ve hoşnutluğunu önemsemektedir.² Bireyin bu şekilde ön plana çıkartılıp önemsenmesi, dinler hesabına bir tehdit olarak algılanmış; dinlerin cemaat/toplum vurgularının zedeleneceği, bireyciliğin dindarlığa darbe vuracağı ve toplumsal din algısının yerini bireysel din algısına bırakacağı endişesi dindar çevrelerce sıklıkla dile getirilmiştir. Bu endişelerin geri planında, bir yandan bu çevrelerin değişim kavramına olumsuz anlamda değer yargısı yüklü bir kavram³ olarak yaklaşmaları, diğer yandan ise değişimi genelde bir bozulma olarak görme eğilimlerinin bulunduğu söylenebilir. Öte yandan Kur'an'ın yoğun toplum vurgularının⁴ yanı sıra teklif ettiği toplumun temelini birey olarak belirlediği, kurmak istediği ahlâkî sosyal düzen ve toplum yapısını birey üzerinden gerçekleştirmeyi tasarladığı da bilinmektedir.⁵ Zira Kur'an'ın oluşturmak istediği toplum, ancak onun inşâ etmek istediği bireyin gerçekleştirilmesi ile mümkün olabilecektir.

Bu çalışma sırasıyla modern dönemde gelişen birey anlayışı ve Kur'an perspektifinden bireye bakışı ele almakta daha sonra da iki bakış açısını ayırışan ve örtüşen yönleriyle incelemektedir. Bireycilik, benzer diğer bütün kavramlar gibi ortaya çıkıp geliştiği toplumsal ve kültürel zeminin ürünüdür. Bunu başka bir topluma olduğu gibi uygulamak ya da başka bir düşünce sistemine tamamıyla transfer etmek söz konusu edilemez. O bakımdan amacımız ne hümanizma güzellemesi yapıp İslâmî olanla bağdaştırmaya çalışmak ya da kavramsallaştırılmak istendiği gibi İslâmî hümanizma⁶ gibi zorlama aforizmalara sığınmak ne de klasik reddiye tarzında her öneriye canhıraş karşı koymaktır. Sonuçta yapmak istediğimiz, birey bağlamında çift yönlü çözümlenmeler yaparak olumlu vurgulardan yararlanmak suretiyle ihmal edilip örselenen bazı hususlarda bir farkındalık oluşturmaya çalışmaktır.

1. Modern Birey Anlayışı

Bu başlıkta modern birey anlayışına kaynaklık eden hümanizm ve onun bireye bakışını ele alacağız. Referanslarını Rönesans hümanizminden alan modernite yeni bir birey tanımı yapmakta, bireyi toplum içerisinde daha da ön plana çıkarmakta ve bu yeni birey algısı günümüzde revaç bulmaktadır. Biraz geriye gidecek olursak 15. yüzyıla gelindiğinde Batılı düşünürlerin Antik Çağın eserlerine başvurdukları, o dönemin metinlerini karşılaştırmalı olarak yeniden yayınladıkları görülür. Orta Çağ takip eden bu yeni dönemde, eski Yunan ve

² Boğos Zekiyan, *Hümanizm Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1982), 22-26.

³ Aslında değişme hiçbir doğrultuyu ifade etmeyen nötr bir kavramdır. İleriye doğru olabileceği gibi geriye doğru da olabilir. Bk. Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş Temel Kavramlar* (Ankara: by, 1993), 165.

⁴ Âl-i İmrân 3/103; el-Enfâl 8/46; er-Rûm 30/32; es-Saf 61/4. Ayrıca Kur'an'ın Müslümanları Allah'ın emirlerini gerçekleştirmek üzere gönderilen ümmet kavramı üzerinden tanımlaması bir başka vurgu olarak dikkat çekmektedir. Bk. el-Bakara 2/143.

⁵ Fazlurrahman, "Law and Ethics in İslâm" *Ethics in İslâm* içinde, ed. Richard G. Hovannisian (California: Udena Publications, 1985), 14.

⁶ A.A. Abdulkadir Kamil, *İslâm Hümanizmi*, çev. Cemal Arzu (İstanbul: Kalem Kitabevi, 1972), 20-30.

Roma bilgeliğine geri dönüş ideali ön plandadır.⁷ Arapça'dan Latince'ye daha önceden yapılan çevirilerin de gerekli malzemeyi sağlaması neticesinde Batı, "yeniden doğuş" anlamına gelen Rönesans dönemine girmiştir. Bu dönem, Orta Çağ ile Modern Çağ'ı ayıran bir dönemdir. Bu çağın en önemli özelliği ise hümanizmdir. Rönesans düşüncesinin üzerinde durduğu birinci sorun insan sorunudur. İnsanın bir bütün olarak keşfedilmesi ve değerlendirilmesi; bireyin gelişmesine ve yetkinleştirilmesine önem verilmesi, Rönesans hümanizminin ana motifini oluşturur. Hümanizm en geniş anlamıyla, modern insanın yeni hayat anlayışını dile getiren zihni ve felsefi bir akımdır. İnsanı kendini gerçekleştirilmeye, yeteneklerini geliştirmeye ve kendine göre görüşler edinmeye çağırır. Böylece onu bir kişi olarak görmek ister. Bunda amaç yetkin ve benliğini bulmuş bireyi ortaya koymaktır.⁸

Her türlü metafizik/dini değeri reddeden modernite, bireyi ve bireyin ürettiği değerleri merkeze alan bir anlayış olarak gelişmiş ve bu yeni birey/bireycilik modernitenin en temel özelliklerinden biri olmuştur. Felsefi anlamıyla hümanizm, tanrı-insan mücadelesinde tanrıya karşı insanın yüceltilmesi, kutsanması hatta bir nevi tanrılaştırılması ve değer belirleyici birincil kaynak olarak alınmasıdır. Hümanizmde değeri belirleyen, normu koyan bireydir.

Hümanizmanın bir bakıma Hıristiyanlığın tanrı anlayışına bir itiraz ve ret olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Tanrıların/dinlerin zulmü altında ezilen insanın kurtarılması ve özgürlüğüne kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu, Antik Çağ döneminde mitolojik tanrıların zulmü altında ezilen insanların kurtarılması ve tanrılara galip gelmesi fikrinin Orta Çağ'da kilisenin tanrısına uyarlanmasıdır. Mitolojiye göre akıl gücü, tanrılar tanrısı Zeus'un tekelindedir. Zeus dünya egemenliğini bu güçle ele geçirmiştir. Zeus, ateşi ölümlülerin elinden alır. İnsanların dostu olan Prometheus ise tanrılar tanrısı Zeus'u aldatır, Olympus'a çıkar ve ateş kıvılcımını bir kamışın içinde saklayarak yeryüzüne getirir. Böylece insanlara ateşi geri vermiş olur. Bu durum ise Zeus'u iyice öfkelenirir. Hem Prometheus'u hem de insanları cezalandıracaktır.⁹ Görüldüğü gibi Yunan mitolojisinde tanrı, insanların düşmanıdır. Ateşi onlardan sakınmaktadır. İmkân sağlayan değil mâni olan, insanla çatışan, ona eziyet edip zulmeden bir tanrı algısı söz konusudur. Bu sebeple insanlar Tanrı'yla birlikte değil ancak Tanrı'ya rağmen var olabilirler. Ancak bu sayede büyüklük ve güçlerini kanıtlayabilirler. Bu anlatıda ateş çalmak miti, simgesel bir anlam taşımaktadır. Verilmek istenen mesaj insanlığın yaratıcılığı, bilimi ve uygarlığı keşfetmesinin ancak tanrılar karşısına konuşlanmakla ve onlara rağmen olabileceğidir. Batı hümanizmi, Eski Yunan'a özgü gökle yer kavgası ya da tanrılarla insanlar çekişmesi düşüncesini miras almıştır. Bu düşünceye göre tanrılarla insanlar egemenlik mücadelesi içerisinde sürekli çatışan iki güçtür.¹⁰

Orta Çağ Avrupa'sına büyük ölçüde Hıristiyanlık egemen olmuş ve Tanrı adına insanlara zulüm, kilise eliyle devam etmiştir. Bu dönemde insan anlayışı

⁷ Paul Faure, *Rönesans*, çev. Hüseyin Boşan (İstanbul: İletişim Yay. 1992), 9.

⁸ Zekiyan, *Hümanizm*, 22-26.

⁹ Richard Buxton, *Yunan Mitolojisi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım (İstanbul: Alfa Yayınları 2016), 125.

¹⁰ Şaban Ali Düzgün, *Din Birey ve Toplum* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 58-59.

kötümserdir. Çünkü insan günahkârdır ve potansiyel bir günah yüküyle hayata başlamaktadır. Hümanizm, insanı doğuştan günahkâr ilan eden engizisyon uygulamalarının insan karşıtlığını beraberinde getirdiğini; bunların insanlar üzerinde her türlü baskı ve zulme sebebiyet verdiğini ve neticede insan-tanrı çatışmasının değişik şekillerini ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bu netameli durumdan çıkış için Tanrı'yı saf dışı ederek, insanı Tanrı yerine ikame etmek istedi. Bunu yaparken her insanın değerli ve onurlu olduğunun altını çizdi. Ayrıca bireysel özgürlüklerin artırılmasını ve sosyal sorumluluk alınmasını savundu. Bu, eşyanın tabiatına uygun olan doğal bir gelişmeydi. Zira zincire vurulmuş olan akılların, isyan etmeden ve başkalarını hür düşünceye davet etmeden sonsuza kadar bu halde kalmaları zaten düşünülemezdi.¹¹ Kilisenin oluşturduğu din yorumu insanları doyurmaktan uzaktı ve Kilisenin bunu topluma dayatması ise kitlelerde infiale yol açacaktı.

Kilise ve din adamlarının işledikleri korkunç cinayetler dolayısıyla, onların şahsında temsil edildiği düşünülen dine karşı düşmanlık beslemek, hür düşünce ve uyanık bir vicdana sahip herkes için vazgeçilmez bir özellik oluyordu.¹² Kilisenin insanlık onuruna karşı bütün tutum ve davranışları yanı sıra feodalizmde müşahhaslaşan siyasî, ekonomik ve sosyal zulme destek olması kiliseye yönelik nefreti artırdı. Kilisenin sunmuş olduğu gülünçleştirilmiş dine karşı devrim olması kaçınılmazdı. 'Örgütlü dine' karşı çıkma¹³ ve ruhbanlara karşı ayaklanma, dinin hayatın her alanından uzaklaştırılmasıyla sonuçlandı. Kilise kaynaklı bütün olumsuzlukların faturası ise Tanrı'ya kesildi.¹⁴

Modern birey bağlamında tüm dinlere yöneltilen eleştirilerin biri de onların öte dünya hesabına bu dünyayı önemsizleştirmeleridir. Bu dünya amaç değil, araçtır. Bu sebeple özellikle de Orta Çağın zâhitlik geleneğine bağlı olarak beden ve madde gerçekleri hor görülmeli ve küçümsenmelidir. Zira yetkinliğe erişmenin tek yolu, ancak içinde yaşanan dünyadan kaçmak ve dünya gerçeklerinden uzaklaşmaktır. Dünyaya bu gözle bakılması ise, bu dünyaya ait hususların ciddiye alınmamasına ve yaşamın ertelenmesine yol açmaktadır. Çünkü öte dünya düşüncesi insanı çok fazla baskılamakta ve insanın bu dünyada kendisini gerçekleştirme yolunda ona ayak bağı olmaktadır. Bireyin yetkinleşebilmesi için bu yükten kurtulması gerekmektedir. Hümanizm, dünya-âhîret ilişkisini, insan-tanrı ilişkisinde yaptığı gibi yine birliktelik değil karşıtlık üzerine kurmaktadır. Bu yaklaşıma göre öğrenmek ve dünyayı geliştirmek insanın vaktini ölümden sonraki yaşama hazırlık yaparak geçirmesinden daha gerekli ve önemlidir. Bu bakımdan modern birey yönünü öte dünyaya değil bu dünyaya dönmeli, geçmiş ya da gelecekte yaşamayı bırakarak bugüne odaklanmalıdır.¹⁵

¹¹ Muhammed Kutup, *Çağdaş Fikir Akımları*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayınları, 2016), 49.

¹² Lucien Febure, *Rönesans İnsanı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), 127.

¹³ İlhami Güler, *İlhâmiyyât 1-2 Dinî-Teolojik Aforizmalar* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 330.

¹⁴ Kutup, *Çağdaş Fikir Akımları*, 63-71.

¹⁵ Zekiyan, *Hümanizm*, 22.

2. Kur'ân'ın Birey Anlayışı

Kur'ân'ın öngördüğü toplum modelinin temelini birey olduğu bilinmektedir. Kur'ân, ahlâkî bir sosyal düzen ve toplum yapısı kurmak istemekte¹⁶ ve bunu birey üzerinden gerçekleştirmeyi tasarlamaktadır.¹⁷ Kur'ân'ın temel gayelerinden birisi yeryüzünde “âdil ve ahlâkî temellere dayanan”¹⁸, yaşanabilir bir toplumsal düzen kurmaktır. Bireyin Kur'ân açısından konumu sorgulandığında ilâhî emanetin ve sorumluluğun öznesinin birey olduğu görülür. İlk bakışta insandan daha büyük, güçlü ve dayanıklı gibi görünen; göklerin, yerin ve dağların taşıyamayacağı kadar ağır ve önemli olan emaneti insan yüklenmiştir.¹⁹ Çünkü sahip olduğu akıl ve irade dolayısıyla bu emaneti yüklenebilecek kabiliyettir. Muhammed İkbâl (ö. 1938), insanın kendisini tehlikeye atarak kabul etmiş olduğu hür şahsiyetin emanetçisi olduğunu belirtir.²⁰ Kur'ân, bir ferdin diğerinin yükünü taşımasını imkânsız kılmakta, ancak kendi kişisel gayretlerinin meyvesi olan neticeleri elde etmesine fırsat tanımakta ve insanın bu bireysellik ve eşsizliğini göz önünde tutarak, kefâret fikrini de reddetmektedir. Bütün bunlarla birlikte insan, sahip olduğu bu yeteneklerin kendisini zehirlememesi için gayret etmeli ve her nevi cehalet ve zulümden uzak durmalıdır. Kur'ân, insanın zaaflarını belirttiği âyetlerde bile onda kendi eksiklikleri konusunda bir farkındalık yaratmayı ve bu yönlerini tamamlamasını istemektedir.²¹

Allah Teâlâ, meleklerin “Yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek bir varlığa mı sorumluluk yükleyeceksin. Oysa biz seni sürekli övüp yüceltiyoruz” yollu itirazlarına karşılık “Hayır! Ben sizin bilmediğiniz nice şeyler biliyorum” şeklinde cevap vermiştir. Böylelikle de tabiri caizse insana olan güvenini ifade etmiş ve onu dünyaya dair planları için ehil ve yetenekli olarak görmüştür.²² Zira Allah Teâlâ insanı, (akıl, irade, düşünme, konuşma gibi yeteneklerle donatarak) değerli ve hünerli bir varlık kılmış ve onu, yarattığı diğer varlıkların pek çoğundan üstün tutmuştur.²³ Kur'ânî bakış açısından birey değerli ve önemlidir. Peygamberlerin Kur'ân'da ifadesini bulan misyonlarından biri de insanların sırtlarına vurulmuş olan yüklerini indirmek ve öteden beri

¹⁶ Âl-i İmrân 3/110.

¹⁷ el-Hucurât 49/13, eş-Şems 91/7-10.

¹⁸ en-Nisâ 4/135.

¹⁹ el-Ahzâb 33/72. Söz konusu bu ayette zikredilen insandan maksadın kendisine teklif edilen bu sorumluluğu yerine getirmeyen ve emanete ihanet eden insan olduğu ve bu nedenle de ayette zalim ve cahil olmakla nitelendiği de ifade edilmektedir. Konuyla ilgili tartışmalar ve bahse konu 72. ayetin çevirisi konusunda bk. Süleyman Narol, “İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Bilimname* 2018/35 (Nisan 2018), 487-493.

²⁰ Muhammed İkbâl, *İslamda Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. Ahmet Asrar (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1984), 134.

²¹ , Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *Keşşâf* (by: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 5/103.

²² el-Bakara 2/30.

²³ el-İsrâ 17/70.

(özgürlüklerine)²⁴ vurulan zincirleri²⁵ çözmektir.²⁶ Farklı gerekçelerle bazen de Allah adına yapılan dayatmalardan²⁷ insanları azat etmek ve tek Allah'a kullukla onları özgürleştirmektir. Kur'ân, bireyi muhatap almakta ve onun vicdanına hitap etmektedir. Anne babaya itaat edilip iyi geçinilmesini defaatle emreden Kur'ân,²⁸ iş bireyin özgür iradesiyle tercih ettiği alana gelince aynı iyimserliği göstermemekte; iyi geçinme tavsiyesini korumakla birlikte itaat yükümlülüğünü kaldırmaktadır.²⁹ Bu bakımdan toplum ya da toplumsal ahenk adına bireyin feda edilmesi, söz konusu edilemez.

Kur'ân âyetleri, sorumluluğun öznesinin birey olduğunu bildirdiği gibi bu bağlamda hesaba çekilecek olanların toplumlar değil tek tek bireyler olduğunu da bildirmektedir. İnsanlar, Allah'ın huzuruna onları ilk yarattığı gibi yapayalnız ve müstakil fertler olarak varırlar. Toplumsal aidiyetleri ya da kendilerini nispet edip bel bağladıkları organizmalar artık onlarla birlikte değildir.³⁰ Zira her birey bağımsız bir kişiliktir. Bu sebeple de tercihlerine, yapıp etmelerine rehindir, onlara bağlıdır.³¹ İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Çalışmasının karşılığı da ileride görülecek ve ona tastamam ödenecektir.³² Hiçbir topluluk, Allah'ın özel olarak seçilmiş insanları ya da onun imtiyazlı çocukları veya doğal gözdeleleri olduğu iddiasında bulunamaz. "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz" demekle ya da bir cemiyet veya cemaate aidiyet sebebiyle kurtulandan olabilmek mümkün değildir.³³ Kur'ân'da ifade edildiği biçimde, bir toplum Hz. İbrahim'in çocuklarından bile oluşsa zulme bulaşmışken Allah'ın onlara dair sözü artık geçerliliğini yitirmektedir.³⁴

Müslüman bireyi oluşturmada ahlâkın, ahlâkı gerçekleştirmede ise takvânın kurucu bir misyonu bulunmaktadır. Kur'ân, Müslümanlara en güzel örnek³⁵ olması dolayısıyla rol model olarak sunduğu Hz. Peygamber'in yüce bir ahlâk üzere olduğunu belirterek³⁶ onun ahlâkına vurgu yapmaktadır. Takvânın en temel ve önemli fonksiyonu, insana kendisini düzgün bir şekilde inceleme ve yanlışı doğrudan seçebilme yeteneği ve gücü vermesidir. Bu münasebetle kendinin farkında olan birey bir taraftan mevcut imkanlarını yetkinleştirip gerçekleştirirken diğer taraftan sürekli kendisini görüp gözeten Allah'ın varlığının ve hesap gününde de yaptıklarının hesabının sorulacağını bilinciyle kendini anlamlandıracak ve yönlendirecektir. Kur'ân'da Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıma anlamındaki takvânın bireyi nasıl şekillendirdiğinin

²⁴ İnsan özgürlüğünün önündeki pek çok engellerden biri de manevî engellerdir. Bu cümleden olmak üzere bilinçsiz ön yargılar, bağımlılıklar, alışkanlıklar, egoizm ve körü körüne sürdürülen adet ve gelenekler zikredilebilir.

²⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/518.

²⁶ el-A'râf 7/157.

²⁷ el-Fâtır 35/5; el-Lokmân 31/33.

²⁸ el-İsrâ 17/23-24.

²⁹ el-Lokmân 31/15.

³⁰ el-En'âm 6/94.

³¹ et-Tûr 52/21; el-Müddesir 74/38.

³² en-Necm 53/39/41.

³³ el-Mâide 5/18.

³⁴ el-Bakara 2/124.

³⁵ el-Ahzâb 33/21.

³⁶ el-Kalem 68/4.

örnekleri bulunmaktadır. Hz. Yûsuf'un, evinde bulunduğu kadının gayrimeşrû teklifine "Allah'a sığınırım"³⁷ şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Yine Hz. Âdem'in iki oğlundan birinin kendisini öldürmek isteyen kardeşine "Sen beni öldürmeye kalkışsan bile ben seni öldürmeye asla teşebbüs etmem. Çünkü ben alemlerin rabbi Allah'tan korkarım."³⁸ demesi, takvânın insanın yönelimlerini belirleyici bir fonksiyona sahip olduğunu göstermektedir.

Takvâ söz konusu olduğunda Allah inancından³⁹ sonra en önemli kavramın âhiret inancı olduğu görülür. Âhiret inancı olmaksızın insan, anlık yaşama yanılığına düşer ve dar görüşlü bir yapıya sahip olur. İnsana lazım olan geniş bakış açısını veren ve takvâyı işlevsel hale getiren şey âhiret inancıdır. Geniş ve bütüncül bir perspektiften kâinata ve kendine bakmak, insanı zihin darlığından ve dar görüşlülükten, günlük yaşamaktan ve Kur'ân'ın ifadesiyle hayvanlar gibi hatta daha da şaşkın olmaktan⁴⁰ kurtarır. Hesap gününden ve o günün sahibinden korkup çekinmek, İslâm'ın bütün unsurlarının altında yatan en temel temadır. Kur'ân'da ihtiyaç sahiplerini doyuran kimselerin bu eylemi herhangi bir karşılık için yapmadıklarını, kendilerini motive eden şeyin çok sıkıntılı ve şiddetli kıyamet gününde rablerine verecekleri hesabın endişesi olduğunu söylemeleri, âhiret inancının bireyin davranışlarında ne denli etki gücüne sahip olduğunu göstermektedir.⁴¹ Bir başka âyette hesap günü inancının kişinin bütün yapıp etmelerini tesir altına aldığı hatta kendi çoluk çocuğuyla beraberken bile bu endişeyle davrandığı ifade edilmektedir.⁴² Kur'ân'ın en son indirilmiş âyeti olduğu rivayet edilen⁴³ âyette ise vahiy kendisini emanet ettiği bireye, Allah'a döndürüleceği günden sakınması uyarısı ve yaptıklarının karşılığını tam olarak alacağı teminatıyla son sözlerini söylemektedir.⁴⁴ Kur'ân'ın takvâ bilinciyle oluşturmayı arzuladığı birey, günübürlük hayatın meşgaleleri arasında kaybolup gitmek ve yabancılaşmaktan kendini koruyan; daha yukarılara yükselip bütün davranışlarının nihâyetinde varacağı noktayı göz önünde bulundurarak hayatını ahlâkî ve metafizik bir boyutla anlamlandıran bir bireydir. İnsanın takvâ sahibi olması ise fitrî olarak kendisine verilen güçlerini ve Allah'ın koyduğu sınırları iyi kavramasına bağlıdır. Çünkü insan, ne Allah gibi hürdür ne de bir taş gibi çaresizdir. O ne çok yüce ne de çok değersizdir. Ne her şeyi bilendir ne de hiçbir şey bilmeyendir. İşte sadece bu çerçeve içerisinde durarak insan, ahlâkî enerjisini en üst seviyeye çıkarıp gelişme gerçekleştirebilir ki, bu da takvânın özüdür.⁴⁵ Kur'ân'ın öngördüğü toplumun oluşmasında bireyin önemsenmesi onun

³⁷ Yûsuf 12/23.

³⁸ el-Mâide 5/28.

³⁹ Toshihiko İzutsu (ö. 1993), Kur'ân'ın takvâyı imanla neredeyse eş anlamlı, küfürle ise zıt anlamlı olarak kullandığını belirtmektedir. Bk. Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1985), 258-260.

⁴⁰ el-A'râf 7/179.

⁴¹ el-İnsan 76/8-10.

⁴² et-Tûr 52/26.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyan an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/22.

⁴⁴ el-Bakara 2/281.

⁴⁵ İbrahim Özdemir, "Kur'an'ın Öngördüğü Toplumun Temeli Olarak Birey ve Ahlâk", *İslâm ve Modernizm Fazlurrahman Tecrübesi Sempozyumu* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997), 1-18.

ahlâkın öznesi olmasına dayanmaktadır. Bu sayede takvâ ve âhiret inancının oluşturacağı ahlâkî yapı sekülerleşmeye giden yolları kapatacaktır.

Takvâ, toplumun değil bireyin niteliği olmakla birlikte, ancak toplumsal bağlamda bir anlam ifade edebilir. Zira takvâ olumlu ve dinamik bir kavramdır. Bu sayede birey, fonksiyonlarını icra ederek Allah'ın yarattıklarının en değerlisi olur.⁴⁶ Kur'ân'ın topluma ve kolektif varlığa yönelik atıflarının yanı sıra bir Müslüman bireyin gündelik hayatında yerine getirmek zorunda olduğu dinî ödevlerinde bile toplumsal vurguların bulunması⁴⁷ İslâm'ın toplumcu bir din olduğuna dair kanaatin oluşmasına yol açmaktadır. Bu meyanda bizâtihi birey mi yoksa toplum mu önemlidir tartışmasının çok da önemi yoktur. Zira birey ve toplum birbirlerini tamamlayıcı unsurlardır. Bir yandan iman ve takvâ sahibi bireyler olmaksızın Müslüman bir toplumdaki söz etmek imkânsızken öte yandan Müslüman bir topluma götürmeyen bir iman ve takvâ da anlamlı değildir. Zira Hıristiyanlıkta olduğu gibi bireysel anlamdaki vicdanî, içsel iman, İslâm'ın amaçlarını karşılamaya yeterli değildir. Kur'ân'ın üzerinde durduğu iman, organize olmuş, belli kurallara bağlanmış ve tanımlanmış normatif bir toplum olmayı gerektirir.⁴⁸ Bu, aynı zamanda İslâm'ın öngördüğü bireyin, modern insanın kendi bireyciliğinin içine hapsolmesinden farklılaştığı noktadır.

İslâm'ın toplumsal boyutunun ön plana çıkartılması ve onun toplumcu bir din olduğu kanaati, bireyden çok topluma vurgu yaptığı ya da bireyi önemsemediği şeklinde anlaşılmalı ve bireyin yok sayılmasına yol açmamalıdır. Hukukî olarak bakıldığında İslâm'ın kamu çıkarını öncelemesi⁴⁹ asla bireyin arka plana itildiği şeklinde anlaşılmalıdır.⁵⁰ Bu cümleden olmak üzere Fazlurrahman, tasavvufun ilk ortaya çıkış sebeplerinden birinin örselenen birey anlayışına bir tepki olduğu tespitini yapar. Ona göre tasavvufun ilk ortaya çıkışı özgündür ve bireyselliğin bir ifadesidir. Ancak daha sonraki zamanlarda aşırı bireyselleşmeye ve toplumdaki kaçışa yöneldiği için tenkit edilmelidir. Zira Hz. Peygamber, Hira'da ilâhi tebliği alınca, bunun gereğini yerine getirmek üzere Mekke toplumuna yönelmiş ve bir daha asla o mağaraya dönmemiştir.⁵¹

3. Modern Birey Anlayışı ile İslâm'ın Birey Anlayışının Mukayesesi

Bu başlıkta modern birey anlayışına kaynaklık eden hümanizmin bireye yaklaşımı ile İslâm'ın yaklaşımı karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılacaktır. Bu karşılaştırma ve değerlendirme yapılırken analitik ve seçmeci bir bakış açısı kullanılacak, tümünden kabul ya da tümünden reddin dışında karşılaşılan yeni

⁴⁶ el-Hucurât 49/13.

⁴⁷ Namaz, zekât, hac gibi İslâm'ın temel ibadetlerine bakıldığında Kur'ân'daki bireyselliğin toplumsallığı gerektirdiği görülür.

⁴⁸ el-Bakara 2/143.

⁴⁹ Mecelle kanun maddesi olarak girmiş olan "zararı âmî için zararı hâs ihtiyar olunur." ibaresi bir örnek olarak zikredilebilir. Bk. Mecelle, 39.

⁵⁰ Düzgün, *Din Birey ve Toplum*, 66.

⁵¹ Fazlurrahman, *İslâm ve Çağdaşlık* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), 78.

düşüncelerin objektif bir biçimde ele alınması önerilecektir. Zira yeni gelişme ve fikirlerin yok sayılması ya da görmezden gelinmesi onların orada öylece durduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Kapiya gelip dayanmış bir olguyla yalınkılıç mücadele etmek, son tahlilde boşa kürek çekmek kabilinden bir çaba olmaya mahkûmdur. Kendine güvenen, sahip olduğu değerler muvâcehesinde bir eziklik ya da kompleks hissetmeyen bir düşünce tarzının yapması gereken şey yeni gelişmelerle yüzleşme konusunda rahat ve cesur olmaktır. Her yeni gelişmeye şüphe ile bakmak ve yadsımak içe kapanmaya ve tarihin dışında kalmaya yol açmaktadır. Bu ve benzer hususlarda esnek bir yöntemin benimsenmesi bir taraftan sertlikten kaynaklanabilecek kırılmaların önüne geçme, ayrıca kendi dünyasını genişletme ve zenginleştirme imkânı sağlarken diğer taraftan da öteki aracılığı ile kendini yeniden düzenleme fırsatı verecektir. Zira bir düşünce veya kavramın dış kaynaklı olması onun kategorik olarak zararlı, kötü ve yanlış olduğu anlamına gelmemektedir.⁵² Günümüzde geleneksel hümanizmin yapmak istediğinin aksine kutsalı ilga etmeyen ve nihai amacı insan türünü onurlandırmak olan bir stratejiye ihtiyaç bulunmaktadır.⁵³

İslâmî perspektiften bakıldığında yapılacak ilk tespit hümanizmin bireye değer belirleyici bir özellik tanınmasının kabul edilemez olduğudur. Neredeyse kendi kendine tapan, tüm ontolojik ve epistemolojik değerlerin merkezi ve kaynağı olarak kendini gören bir bireyciliğin savunulması düşünülemez. Zira İslâm'da değer koyma vahyin dolayısıyla Allah'ın yetkisindedir. Vahyin norm koyucu özelliği bulunmaktadır. Kur'ân'da ifadesini bulduğu üzere "*Yaratma da emir de (norm belirleme) Allah'a aittir.*"⁵⁴ Bu sebeple Allah'ın buyruğunun her şeyin üstünde tutulması gerekir.⁵⁵ Kur'ân, vahiy ve kitabın karşısına *hevâ* kavramını yerleştirir.⁵⁶ Vahyin bir potaya döküp şekil vermediği *kişisel arzu ve istekler* anlamındaki *hevâ*,⁵⁷ Kur'ân'da Allah'tan başka tapınılan bir ilâh olarak görülür.⁵⁸ Hz. Peygamber de bu konuda şöyle bir tanımlama yapmaktadır: "*Sizden biriniz benim getirdiklerime hevâsını tâbi kılmadıkça (tam anlamıyla) mü'min olamaz.*"⁵⁹ Peş peşe zikrederek bir bakıma kompoze edeceğimiz şu üç âyet Kur'ân'ın konuya dair bakışını ortaya koymaktadır: "*Allah mı bilir, yoksa siz mi?*"⁶⁰ "*Allah bilir siz ise bilmezsiniz.*"⁶¹ "*Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.*"⁶²

İnsanın kendisini Allah'tan müstağnî ve ona ihtiyaçsız olarak görmesi kabul edilebilir bir düşünce değildir. Kur'ân bu tutumu haddi aşmak olarak

⁵² M. Hayri Kırbasoğlu, *Müslüman Kalarak Yenilenmek* (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 360.

⁵³ Wael B. Hallaq, *Modernitenin Reformu* çev. Tahir Uluç (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020), 179.

⁵⁴ el-A'râf 7/54. Bk., Ebü'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, çev. Heyet (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 2/40.

⁵⁵ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 2/537.

⁵⁶ el-Kasas 28/49-50.

⁵⁷ Râgıp el-İsfahanî Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-Mufaddal, *el-Müfredât* (Şam: Dârü'l-Kalem, 2002), 1530.

⁵⁸ el-Furkan 25/43; el-Câsiye 45/23.

⁵⁹ Ebu Bekir Ahmed b. El-Hüseyin b. Ali Beyhakî,, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 192/1.

⁶⁰ el-Bakara 2/140.

⁶¹ el-Bakara 2/216.

⁶² el-İsrâ 17/85.

değerlendirir.⁶³ Hangi devirde olursa olsun insanın hayat mücadelesinde yalnız kendine güvenmesi, her durumda kendini yeterli görüp Allah'tan müstağni sayması, cahilî bir anlayıştır.⁶⁴ Birey ve toplum olarak insanlık, ilâhî rehberliğe muhtaçtır. Bu sebeple Allah, yol gösterici olmak üzere kitaplarını indirir.⁶⁵ O kitaplarda kullara Rablerinden bir öğüt, göğüslerde bulunan hastalıklara bir şifa, her anlamıyla rehberlik ve mü'minler için bir rahmet vardır.⁶⁶ Allah'a ortak koşmak sûretiyle ona müstağni bir tavır içerisine giren kimse Kur'ân'ın ifadesiyle şaşırır kalır.⁶⁷ Sanki o gökten düşüp parçalanıyor da kendisini kuşlar kapıyor yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.⁶⁸

İslâm'ın Tanrı anlayışında hümanizmin aksine Tanrı ile insanlar arasında bir karşıtlık ya da düşmanlık değil, bir birliktelik ve dostluk vardır.⁶⁹ Seyyid Kutup, Fâtiha Sûresi tefsirinde Allah'ın rahman ve rahîm sıfatlarına vurgu yapılmasını tam da bu konuyla ilişkilendirmektedir. Bu bol rahmete karşılık ona hamt etmek fitrî bir vazifedir ve aynı zamanda sevginin ve gönül rahatlığının da kaynağıdır. İslâm'da Allah, eski Yunan mitolojisinde anlatılan Olympos Tanrıları gibi, kullarına karşı öfkeye kapılıp onları düşmanca takip ederek mücadeleye girişmez.⁷⁰ Allah, eşyanın isimlerini Âdem'den sakınan değil, ona öğretendir.⁷¹ İnsana bilmediklerini bildiren, kalemlle yazmayı öğretendir.⁷² Aynı cümleden olmak üzere Kur'ân'ı eziyet olsun, muhatapları zahmet çeksün diye⁷³ indirmemiştir.⁷⁴ Kur'ân'ın getirdiği yükümlülüklerin amacı bireyin yaşama sevincini baltalamak veya yok etmek değil, yaratılış amacına uygun bir sorumluluk bilinci taşıyanlara yol göstermektir.⁷⁵ Hiçbir bireye gücünün yettiğinden daha fazla mükellefiyet yüklememektedir.⁷⁶ İnsanlar için kolaylık dilemekte, zorluk dilememektedir.⁷⁷ İnsanlara dinlerinde bir zorluk yüklememiştir.⁷⁸ Hz. Peygamber de şirkten uzaklık anlamındaki haniflik ve kolaylık üzere kurulu olan dindarlığın, Allah'a en sevimli gelen dindarlık çeşidi olduğunu bildirmiştir.⁷⁹ İslâmî anlayışta, herhangi bir ibadetin

⁶³ el-'Alâk 96/6-7.

⁶⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Mecdî Basellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1426/2005), 17/270.

⁶⁵ el-Bakara 2/2-3.

⁶⁶ Yûnus 10/57.

⁶⁷ el-Hac 22/31.

⁶⁸ Bu ayetteki teşbih değişik biçimlerde açıklanmışsa da yorumların ortak sonucu Allah'a ortak koşan insanın seçkin konumunu yitirip bayağılaşacağı; yırtıcı kuşların didiklediği bir leş, ya da rüzgârın savurduğu cansız vücut parçaları gibi olacağı, Allah'a sırt dönmedeki ısrarcılığın insanı bocalatacağı sonra da helâke sürükleyeceği yönündedir. Bk. İbn Aşûr, *et- Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Daru's-Suhun, ty) 17/254-255.

⁶⁹ el-İsrâ 17/70; el-Bakara 2/257.

⁷⁰ Seyyid Kutup, *Fi zilâli'l-Kur'ân* (Beyrut: İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 1404/1984), 40.

⁷¹ el-Bakara 2/31.

⁷² el-'Alâk 96/4-5.

⁷³ İbn Aşûr, *et- Tahrîr ve't-Tenvîr*, 16/184.

⁷⁴ Tâhâ 20/2-3.

⁷⁵ el-Bakara 2/3.

⁷⁶ el-Bakara 2/286.

⁷⁷ el-Bakara 2/185.

⁷⁸ el-Hac 22/78.

⁷⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405/1985), 5/266.

doğasında bulunmadığı halde ona dâhil edilmek istenen ilave meşakkatler makbul olarak görülmez.⁸⁰ Tam tersine bütün tartışmalı meselelerde darlığa götüren şeylerin ortadan kaldırılması ve genişlik gerektiren şeyin ön plâna alınması kuralı esastır.⁸¹ Mecelle'de kanunlaştırıldığı gibi "Meşakkat teysiri celbeder.", "Bir iş diyk oldukça müttesi' olur.", "Zaruretler memnu' olan şeyleri mubah kılar." maddeleri de aynı yaklaşımın farklı ifade biçimleri olarak görülmelidir.⁸² Atay, İslâm'ın bu konudaki yaklaşımını "insan din için değil, din insan içindir. Hem din olacak, hem kolay olacak. İşte şaşmaz ilke ve kural" şeklinde dile getirmektedir. Yani din insanın faydasına, lehine çalışacak; insanın yararını, huzurunu, sağlığını, rahatını temin için gayret edecek; ona zorluk, darlık ve sıkıntı vermeyecektir. Bireyin şeref ve onuruna saygı duyacak, onun mutlu olmasını ve kolay yaşamasını önceleyecektir.⁸³ Ali Şeriatî'nin başarılı bir şekilde formülize ettiği gibi eğer din, ölümden önce bir işe yaramazsa, ölümden sonra hiçbir işe yaramayacaktır.⁸⁴

İslâmî perspektifte günahkâr doğmak diye bir durum söz konusu değildir. Her doğan, Allah'ın kendisini üzerinde yarattığı hanîf fitrat üzere doğar.⁸⁵ Öte yandan suçun şahsiliği esastır. Hiç kimse bir başkasının günahından sorumlu tutulamaz.⁸⁶

İslâmî bakış açısına göre hümanizmin aksine biri dünya diğeri âhiret olan iki ayrı yol söz konusu değildir. İslâm'ın yolu, her ikisini de kapsayan ve her birini diğerine bağlayan bir yoldur. Adına ibadet denilen âhirete giden bir yol ile yine adına çalışma denilen dünya yolu diye iki ayrı yoldan söz edilemez. Bu görüşün aksine dünyada başlayan ve âhirette biten bir yol olduğu söylenebilir. Bu, çalışmanın ibadetten, ibadetin çalışmaktan ayrılmadığı ve ikisinin birlikte, yan yana yürüdükleri bir anlayıştır. Âhiret için çalışmak dünyadan kopmayı gerektirmediği gibi dünya için çalışmaksa âhireti yok saymayı gerektirmez. Bu iki hayatı birbirinden ayrı olarak kurgulamak ve buna göre düzenlemeler yapmak hem dünya gerçekliğine hem de öte dünya olgusuna zarar vermektedir. Halbuki insanın yapısı, beden ve ruh diye ayrılmayıp dünya ile âhiret yolu da bir araya gelip örtüşecek olursa birbirleriyle çatıştığı düşünülen hedefler birbirine yaklaşır, dağınık parçalar bir araya gelir ve bir uyum ve bütünlük meydana gelir. Hem insan kendisini dünyada gerçekleştirip yetkinleştirir, hem de öte dünya düşüncesi sayesinde sahip olacağı sorumluluk bilinciyle bütün bu gelişip yetkinleşmeler ahlâki bir düzlemde gerçekleşir.

Kur'ân'ın bu dengeyi şu şekilde kurduğu görülür: "*Allah'ın sana verdiğiinden âhiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma.*"⁸⁷ Âyetin "dünyadan da nasibini unutma" bölümü genelde iki şekilde anlaşılmıştır. Birinci

⁸⁰ Şükrü Özen, "Meşakkat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2020).

⁸¹ Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye), 1412-1992), 5/90.

⁸² Cengiz İlhan, *Mecelle/Hukukun Doksan Dokuz İlkesi* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003), 23-24.

⁸³ Hüseyin Atay, *Kur'ân'a Göre Araştırmalar* (Ankara: Atay Yayınları: 1994), I-III/93.

⁸⁴ Ali Şeriatî, *Dua*, çev. Derya Örs (Ankara: Fecr Yayınları 2018) 100.

⁸⁵ er-Rûm 30/30.

⁸⁶ el-Fâtır 35/18.

⁸⁷ el-Kasas 28/77.

yorum âyetin ilk kısmının bir nevi tekrarı olmak üzere “dünyada âhiretin için çalış” şeklindedir. İkinci yorum ise “helal dairede kalmak şartıyla dünyayı ve dünyalığı iste, büsbütün de dünyaya sırtını dönme” şeklinde özetlenebilir. Bizim de tercih ettiğimiz bu yorum İslâm’ın dünya âhiret dengesi bağlamında daha tercih edilebilir görünmektedir. Taberî (ö. 310/923), iki yoruma da yer verirken⁸⁸ birçok eski ve yeni tefsir ya da meâlde âyetin “dünyadan da nasibini unutmama” bölümünün bundan önceki “Allah’ın sana verdiği ile âhiret yurdunu ara!” ifadesiyle eş anlamlı olacak şekilde değerlendirildiği görülmektedir.⁸⁹ Örneğin Elmalılı’nın “dünyadan nasibi”, “dünya âhiretin tarlasıdır” hadisi⁹⁰ gereğince âhiret için edinilen faydalı şeyler, âhirete kalacak ameller şeklinde yorumlaması ve insan için dünyadan nasibin bir kefenden başkası olamayacağını söylemesi, ve böylece dünya ve dünyalığı önemsiz gören ve küçümseyen anlayışı tekrar etmesi son derece ilginçtir.⁹¹

İnsanın meşrû çerçeve dâhilinde dünya hayatının süslerinden, temiz ve hoş rızıklarından yararlanmasının Kur’ân tarafından bizzat teşvik edilmesi bir yana⁹² Allah Teâlâ insandan bu dünyayı mamur hale getirmesini istemektedir.⁹³ Öte yandan hem dünyanın hem de âhiretin güzellik ve iyiliklerini isteyenler övülmektedir.⁹⁴ Hz. Peygamberin “Kıyamet kopup da birinizin elinde bir fidan varsa ve kopmadan önce onu dikebilecekse dikiversin. Çünkü bundan dolayı onun için mükâfat vardır.”⁹⁵ hadisi de İslâm’ın bu dünyaya nasıl baktığını son derece veciz bir şekilde özetlemektedir. Kur’ân’da bildirildiği şekliyle, her emziklinin emzirdiğini unutacağı, her gebenin yükünü bırakacağı ve insanlar sarhoş olmadıkları halde sarhoşçasına bilinçsiz bir şekilde davranacakları çetin bir günün⁹⁶ hemen öncesinde Hz. Peygamber’in elinde fidan bulunan kişiye, ancak yıllar sonra ürün verebilecek bu fidanı dikmeyi emretmesi, insanlar için muazzam bir hedef koyma olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkat edilirse Hz. Peygamber bu durumdaki kişiye elindeki fidanı bir kenara atsın, elindeki toprağı silkelesin, toprakla fidanla uğraşmayı bıraksın da tevbe, istiğfar etsin, Allah’a yalvarıp yakarsın dememiş bilakis elindeki fidanı dikmesini istemiştir.⁹⁷

Hz. Peygamber’in Kur’ân’ın ilk muhatapları olan sahabeye farklı vesilelerle bu anlayışı kazandırmaya çalıştığı görülmektedir. Bir keresinde Hz. Peygamber’in de hazır bulunduğu bir topluluğa pehlivan yapılı güçlü bir kimse uğramıştı. Sahabîler bu kimsenin Allah yolunda cihad etmesinin ne kadar güzel

⁸⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu’l-beyan an te’vil-i âyi’l-Kur’ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir-Mahmud Muhammed Şakir (Kahire: Daru’l-Hadis, 2010), 8/839-840.

⁸⁹ Örneğin Mustafa Öztürk, meâlinde “velâ tense nasibeke mine’d-dünyâ” ifadesinin genellikle “Dünyadan da nasibini unutmama” şeklinde anlaşıldığını ancak kendisinin âyetin ahiret vurgusuna daha uygun düştüğüne inandığı için bu ibareyi “Dünyada âhireti kazanmak için çalış” şeklinde çevirmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Bk. Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 445.

⁹⁰ Aclûnî (ö.1162/1749), hadisin sahih olmadığını belirtmektedir. Bk. İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ* (Kahire: Mektebetü’l-Asrî, 1420/2000), 1/479.

⁹¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 2012), 6/224.

⁹² el-A’râf 7/32.

⁹³ Hûd 11/61.

⁹⁴ el-Bakara 2/201.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12902.

⁹⁶ el-Hac 22/2.

⁹⁷ Muhammed Kutup, *Kabesâtun Mine’r-Rasûl* (Kahire: Daru’ş-Şurûk 1424/2003), 20-30.

olacağını belirttiler. Onların bu temennisi üzerine Hz. Peygamber bu kişinin çocuklarının rızkı, yaşlı ana babasına hizmet ya da dilencilikten korunmak için çalışmasının da Allah yolunda olduğunu belirterek ancak gösteriş ve övünmek için evinden çıkmışsa bunda problem olacağını ifade etti.⁹⁸ Bu anlatımda da ibadetle çalışmayı ayırıştırma değil, birbirine yaklaştırma fikri ön plana çıkmaktadır.

İslâmî perspektifte öğrenme ve dünyayı geliştirme çabaları, ölümden sonraki yaşam fikrinin çelişenleri olmak bir tarafa, ölüm sonrası hayat için yapılacak olumlu hazırlıklar kapsamında değerlendirilmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz hadisler de bu hususta net bir bakış açısı vermektedir. Dinî literatürdeki “dünyanın yalanlığı” söylemi nimetlerin geçiciliği ve insan ömrünün sınırlılığı anlamındadır. Nimetlerin geçiciliği ve insan ömrünün sınırlılığına rağmen sonsuz mükâfat veya cezanın elde edilebileceği alan ve zaman dilimi olması bakımından da aynı zamanda sahici, önemli ve hakiki bir yer ve süredir. Sonuçta İslâmî bakış açısında bu dünya, *yalan* olduğundan daha fazla *ciddi* ve önemli bir yerdir.⁹⁹

İslâm açısından problemlili olan husus bireyin yeryüzünde kendisini gerçekleştirmesi, yetkinleşmesi, bu dünya için çalışıp onu mâmur hale getirmesi değildir. Ondan beden ve madde gerçeklerini hor görüp küçümsemesi ve onlara sırt dönmesi istenmemektedir. Eğer böyle olsaydı yeryüzünde adaletin tesis edilmesi projeksiyonunun¹⁰⁰ kim tarafından ve nasıl gerçekleştirilebileceği sorusunun sorulması gerekir. İslâm’ın bu dünyaya dair çekince ile baktığı husus sekülerleşme ya da Türkçe ifadesiyle dünyacılıktır. Beden ve madde ile temasta Allah’ın unutulması, ihmal edilmesi, sonuçta da ahlâkî çöküntü ve nihilizmdir.¹⁰¹ Bireyin sadece ibadet zamanlarında Allah’ı hissetmesi ve hayatın diğer dilimlerinde Allah’ı unutup ihmal etmesidir. Değilse modernleşme, dünyevileşmeyi zorunlu olarak gerektirmediği gibi dindarlıktan taviz vermeden, pekâlâ modern bir kültür de üretebilir.¹⁰² Kur’ân’ın rol model olarak insanlığa tanıttığı kişiler ticaret ve maddi kazanç peşinde koşmakta, ancak bu tempo onları Allah’ı anmaktan, namaz kılıp zekât vermekten alıkoymamaktadır. Ayrıca bu kimselerin kalplerin ve gözlerin korku ve dehşetten halden hale döneceği hesap günü bilinciyle yaşadıkları ve bu duygularla dopdolu oldukları da haber verilmektedir.¹⁰³

Modern birey anlayışının olumlu ve kendisinden yararlanılması gereken yanı ise bireye yaptığı vurgu ve onun önemini yeniden hatırlatmış olmasıdır. Yetkin ve gelişmiş birey vurgusunun ortak bir tema olduğu dikkatleri çekmektedir. İslâm’ın yeniden inşası ve toplumun İslamlaştırılmasında, birey ruhunu tekrardan uyandırıp harekete geçirme zorunluluğu bulunmaktadır.

⁹⁸ Ebü’l-Kasım Müsnidü’l-dünya Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-ıvsaat* (Medine: Darü’l-Haremeyn, 1415/1995), 1/939.

⁹⁹ Güler, *İlhâmiyyât*, 131.

¹⁰⁰ el-Mâide 5/8.

¹⁰¹ Fazlurrahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, çev. M. Hayri Kırbaoğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), 175.

¹⁰² Ali Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 105.

¹⁰³ en-Nûr 24/37.

Günümüzde çağdaş Müslümanın yeniden İslamîleşmesi ve İslâmî bir toplum üretme çabası da yine birey üzerinden gerçekleştirilebilecektir. Hedef sorumluluk bilincine sahip olan ayrıca takvâ ve âhret inancının biçimlendirdiği kendisini öncelikle Allah'a ve İslâmî ilkelere karşı sorumlu gören bireydir. Bu aynı zamanda konuşan, değerlendiren, itiraz eden, medenî kalıplar içerisinde görüşünü beyan eden, teklifleri olan birey anlayışıdır. Kur'ân inisiyatif alan, kendisini ortaya koyan, medenî cesarete sahip bireyleri rol model olarak okuyucunun önüne koymaktadır. Bunun iki ayrı örneği olarak şehrin öteki ucundan peygamberlere destek için koşarak gelen adam¹⁰⁴ ve firavun hanedanından olup bir zamana kadar imanını gizlediği halde ihtiyaç anında Hz. Mûsâ'yı savunmak için ortaya çıkan mü'min adam zikredilebilir.¹⁰⁵ Bu birey tipolojisi, Müslümanların kendi tarihlerinde de âşına oldukları bir bireydir. Bu birey, Bedir Harbinde Hz. Peygamber'in ordunun karargâhını kurduğu yeri beğenmeyip uygun görmeyen ve eğer bunu Allah'ın emriyle değil de kendi görüşü olarak yapıyorsa değiştirmesini tavsiye eden bireydir.¹⁰⁶ Bu birey Hz. Peygamber'in huzurunda fikrini beyan eden ve aynı zamanda da bu tutumundan dolayı onore edilip görüşü baş tacı edilen bireydir.¹⁰⁷ Yine bu birey Hudeybiye Antlaşması'nın ağır şartları dolayısıyla sukutuhayale uğrayan ve umreden çıkma konusunda isteksiz olan sahabenin, Hz. Peygamber karşısında tabiri caizse pasif direnişe geçmesi neticesinde oluşan krizi Hz. Peygamber'e yaptığı tavsiyeyle yöneten ve çözen bireydir.¹⁰⁸ Bu birey Hz. Ömer'in toplumsal faydayı gözeterek kadınlara verilen mehre bir üst sınır koyma isteği karşısında ona itiraz eden, "Ey Ömer! Senin buna hakkın yok. Zira Allah Teâlâ *"Birisine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, onun içinden bir şey almayın"*¹⁰⁹ buyurmaktadır diye karşılık veren, Hz. Ömer'in de "Ömer yanlış yaptı, kadın doğru söyledi." diyerek kendi görüşünden vazgeçerek görüşüne değer verdiği ve teslim olduğu bireydir.¹¹⁰

Örneklerin hiçbirinde, fikrini beyan edenlere "Sen de kim oluyorsun, hangi hakla konuşuyorsun!" şeklinde bir muamelede bulunulmadığı, tam tersine onların özgür bir biçimde, korkmadan kendilerini ifade edebilecekleri bir ortamın yaratıldığı görülmektedir. İslâm'ın ilk yıllarında, insanı insan yapan, onu diğer varlıklardan ayıran en temel insanî özelliklerinin baskılanmadığı ve toplumsal ahengi bozabileceği endişesiyle sindirilmediği anlaşılmaktadır. Daha sonraki zamanlarda ve günümüzde ise toplumu bir arada tutma, safları sıklaştırma gerekçesiyle bireyselliğin örselendiğine, bireylerin üzerinde baskı kurulduğuna ve onların bir kişi olarak varlık göstermelerine müsaade

¹⁰⁴ Yâsîn 36/20-27.

¹⁰⁵ el-Mü'min 40/28.

¹⁰⁶ Bedir Harbinde konaklama yerinin değiştirilmesini isteyen sahâbi Hubâb b. Münzir'dir. Bk. Hâkîm en-Nisâbü'rî, *Müstedrek* (Beyrut: Darü'l Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2002), 3/5801.

¹⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (Beyrut: ty, 1971), 2/272.

¹⁰⁸ Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme ona sahabenin yanına çıkmasını hiç kimseyle konuşmadan kurbanını kesmesini ve başını traş etmesini söyledi. Hz. Peygamber de aynen onun dediğini yaptı. Hz. Peygamber'i gören sahabe de kurbanlarını kesip birbirlerini traş etmeye başladılar. Bk. Buhârî, "Şurût", 15.

¹⁰⁹ en-Nisâ 4/20.

¹¹⁰ Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer, el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliye* (Beyrut: Darü'l-Asime, 1419/1998), 2/4-5.

edilmediğine tanık olunmaktadır. İslâm'ın ilk kurucu neslinde mevcut olan dinamik birey anlayış ve ruhunun zamanla küllenmiş ve unutulmuş olduğu görülmektedir. Kur'an'ın bireye yaptığı vurgu, önemini kaybetmiş veya en azından küçümsemiş, toplum ve toplumsal vurgular ön plana çıkartılmıştır. Tarihi süreçte siyasî iradelerin çoğunlukla ulemâyı kendi emri ve baskısı altına alarak iradesini icraya çalıştığı bilinmektedir. Toplumsal ahengi bozdukları, toplumda kargaşaya yol açtıkları gerekçesiyle nice âlimlerin takibata uğradığı, hapisanelerde çürüdüğü veya katledildiği de bir gerçektir. Bıktırıcı baskılar bazen yöneticiler eliyle yapılırken bazen de kendini kraldan çok kralcı olarak gören işgüzarlar eliyle yapılabilir. ¹¹¹ Makale sınırlarını zorlamamak için iki farklı alanda örnek vermekle yetineceğiz. Birinci örnek, son üç yıldır Suudi Arabistan'da sayıları yüzleri bulan ilim insanlarına yönelik hakkaniyetten yoksun soruşturmalar ve tutuklamalarla ilgilidir. Yürütülen soruşturmaların hakkaniyetten uzak olmanın ötesinde en temel insanî ilkelerin dahi ihlal edildiğine şahit olunmaktadır. Yetkililer soruşturmaların seyri ve ilim insanlarının durumlarına dair hiçbir açıklama yapmamaktadırlar. Tutuklularla ilgili yayınlanan bazı uluslararası raporlarda "ilim insanlarının aileleriyle görüşmelerine ve avukat tutmalarına izin verilmediği, cezaevlerinde insanlık dışı muamelelere maruz bırakıldıkları, ölümcül hastalıklara yakalanan tutukluların tedavi olmalarına müsaade edilmediği bildirilmektedir. Muhalefet etme yöntemlerini ortadan kaldırma, itiraz hakkını yok sayma, fikrini beyan etme gibi en temel insan haklarını iptal etme ve ilim insanlarını bastırarak, bir taraftan da henüz tutuklanmamış olanlara gözdağı verme şeklinde ortaya çıkan bu uygulamaların gayriislâmî olmanın yanı sıra gayriinsanî olduğu da ortadadır. Kamuoyunda her anlamda aşırılıktan uzak, ılımlı ve dengeli fikirleriyle bilinen söz konusu ilim insanlarına yönelik hak ihlalleri, Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemek anlamına gelmekte ve maşerî vicdanda telafisi mümkün olmayan

¹¹¹ Mustafa Öztürk son zamanlarda "din mafyası" gibi davranan bazı odakların kendi görüşü etrafında kamuoyunda yanlış bir algı oluşturmaya çalıştıklarını, bunu da örneğin kitabına aldığı yabancı bir bilim adamının görüşlerini onun görüşü gibi lanse etmeye çalışarak yaptıklarını dile getirmektedir. Öztürk, kendi yaşadıklarıyla, Osmanlı tarihinde Molla Lütü'nin (ö. 900/1495) yaşadıkları arasında bir benzerlik kurmaktadır. Molla Lütü, ders esnasında "Namaz dedikleri kuru eğilip kalkmaktan ibaret olup faydasız ve anlamsızdır." dediği için zındıklıkla suçlanmış ve yargılanarak idam edilmiştir. Ancak Taşköprizâde'nin bahsi geçen derste bizzat bulunan amcası Kiyâmettin Kasım'dan aktardığı bilgiye göre olay şöyle gerçekleşmiştir: "Molla Lütü Hz. Ali'nin bir savaş esnasında yaralandığını, vücuduna ok isabet ettiğini, cerrahlar o oku çıkartmak istediklerinde Hz. Ali'nin acıya dayanamayıp onlara 'Ben namaza durayım da tüm benliğimle Allah'a yöneldiğimde siz bu oku çıkarın ki hiç acı duymayayım' dediğini anlatmıştır. Bu olayı anlattıktan sonra Molla Lütü gözyaşı dökmüş ve 'İşte hakiki namaz budur. Yoksa bizim kıldığımız namaz kuru kalkıp eğilmekten ibarettir ki bunun faydası yoktur.' demiştir. Anlaşılan o gün derste bulunan çoğunluk onun sözünü gerçeğe aykırı biçimde nakletmişler ve onun katledilmesini sağlamışlardır. İdamı esnasında imanını dile getirmesi yönündeki anlatımlar ve müelliflerin hemen hepsinin onun suçsuz olarak ve haksız yere idam edildiğini ifade etmeleri ve nihayet Yavuz Sultan Selim'in bilgisi ve fazileti ile biliniyorken niçin öldürüldüğüne dair sorduğu soruya Kemalpaşazâde'nin "Hased-i akrân belasına uğradı." diye cevap vermesi olayın vehâmetini yeterince anlatmaktadır. Bk. Mustafa Öztürk, "Molla Lütü Vakası ve Hased-i Akran Belası", *Karar* (1 Nisan 2017 <https://www.karar.com/yazarlar/mustafa-ozturk/molla-lutfi-vakasi-ve-hased-i-akran-belasi-3668>).

yaralar açmaktadır.¹¹² En basit ifade hürriyetinin dahi engellenip kovuşturma konusu yapılması, sadece Suudi Arabistan'a münhasır bir durum da değildir. Dünya İnsan Hakları ihlalleri listelerinde Müslüman ülkeler çoğu defa başı çekmektedirler.¹¹³

İkinci vereceğimiz örnek ise İslâm coğrafyasının bazı bölgelerinde kız çocuklarının eğitim ve öğretim görmesinin böylece de bireysel gelişimlerinin engellenmesine dairdir. Muhammed Gazali (ö. 1996) babasının üniversiteye gitmesine izin vermediği genç bir kızdan mektup aldığını ve kızın mektupta babasının kendisine ve kız kardeşlerine "Allah sizi diri olarak gömmüştür. Binaenaleyh çıkmak istesenz de sizi bırakmayacağım." dediğini belirtmektedir. Gazali şikâyetine konu olan babanın "Evlerinizde oturun, cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın."¹¹⁴ âyetini ahmakça yorumlayarak bu sonuca ulaştığını söylemektedir. Ona göre kızların küçükken gömülmeleri nasıl düşünülemezse, babanın bu tavrı da bir nevi onların ailelerine ve topluma faydalı olacakları yaşta gömülmeleridir. İslâm, kadınlara zorluk çıkararak, onları hapseden, çeşitli hak ve görevlerini kısıtlayan anlayışı tasvip etmediği gibi, iffet ve namusu önemsiz ve değersiz olarak gören, diledikleri gibi hareket ederek Allah'ın sınırlarını yok sayan anlayışı da kabul etmez.¹¹⁵ Hangi iş olursa olsun kadına tevdi edilen vazifede iffet ve takvâ ortamının bulunması şartıyla kadının evinden çıkması, okuması ve çalışması mümkündür.

Sonuç

Daha önceki davranış ya da durumdan farklılaşma şeklinde açıklanabilen değişim hayatın yadsınamaz bir gerçeğidir. Her alana nüfuz eden değişim rüzgârlarının birey anlayışına uğramadan geçmesi ve onu olduğu gibi bırakması düşünülemezdi. Bu bağlamda modernite klasik toplumlarda alışılgedenden farklı bir birey tanımlaması yapmakta ve bireyi hayatın merkezine yerleştirmektedir. Bireyin, Tanrı'nın yerine geçirilmesi ve ona değer belirleyici bir misyon yüklenmesinin İslâmî perspektiften kabul görmesi söz konusu edilemez. Bununla birlikte modernitenin birey vurgularının İslâmî anlayışla

¹¹² İslam Düşünce Enstitüsü (İDE), "Suudi Arabistan'da Tutuklanan ve İdamla Yargılanan Âlimler" (Erişim 15 Kasım 2020, <https://www.ide.org.tr/TR/detail/suudiarabistandatutuklananveidamlayargılananlimler>)

¹¹³ MB İşkenceyle Mücadele Komisyonu özellikle 2013 yılında Abdülfettah el Sisi iktidara geldikten sonra siyasi tutuklamaların ve sistematik işkencenin akıl almaz oranda arttığını raporlamaktadır. Bk. Deutsche Welle (DW), "Dünyanın 70 Yıllık İnsan Hakları Karnesi" (Erişim 23 Kasım 2020, <https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyan%C4%B1n-70-y%C4%B1l%C4%B1k-insan-haklar%C4%B1-karnesi/a-46634926>).

¹¹⁴ el-Ahzâb 33/33. Bu ayetin hükmü genel değil aksine Hz. Peygamber'in hanımlarıyla ilgili olmak üzere özeldir. Bir zorunluluk olmadıkça evlerinde oturup dışarı çıkmamaları onlara farz kılınmıştı. Ancak ayet onlar için olduğunda bile sınırları ve istisnaları bulunmaktadır. Peygamber hanımları nasıl hacetmek üzere evlerinden çıkmışlarsa aynı şekilde Hz. Aişe örneğinde olduğu gibi ilâhî emir gereği Cemel Vakası'nda çatışmak üzere olan iki Müslüman grubun arasını düzeltmek ve benzeri işler için de çıkmışlardır. Taberî, evde oturma emrinin mutlak olmadığını zira âyetin devamında "cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın" ifadesinin bulunduğunu, bundan kastın da "çıktığınız zaman açılıp saçılmayın" anlamında kullanıldığını ve bu ifadenin onların da belirli şartlarda evlerinden çıkabilecekleri anlamına geldiğini belirtmektedir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyan an te'vil-i âyil-Kur'ân*, 9-229.

¹¹⁵ Muhammed Gazali, *Es-sünnet'un-Nebeviyye beyne ehli'l-fikh ve ehli'l-hadis* (Kahire: yy, 1989), 70.

çatışmayan yönlerinden yararlanmak ve bu sayede ihmal edilen yönleri canlandırarak kendimizi yeniden düzenlemekte de bir problem görünmemektedir. Modernitenin birey vurgularının olumlu taraflarının üzerinde durulması ve bir tehdit olarak görülen bu yeni yaklaşımların aynı zamanda bir fırsat ve imkân olarak da değerlendirilmesi daha anlamlı olacaktır. Bireyin ön plana çıkartıldığı modern zamanlarda bireysel sorumluluk bilincine sahip, takvâ ve âhiret inancının biçimlendirdiği bir ahlâkla donanmış Müslüman bireyin yeniden tanımlanması ve geliştirilmesi gerekmektedir. İdeal İslâm toplumu da ancak bu nitelikli bireylerle kurulabilecektir. Özellikle günümüzde devletçi, buyurgan, tepeden inme ve toplumcu yöntemlerin başarı şansı olmadığı deneyimlenmektedir. Bireyin sorumluluğunu ve özerkliğini kendisine ilke edinmeyen her tutum ve düşünce krize girmeye mahkûmdur. Bireyi önemsemeyen, onu bir şahıs olarak görüp muhatap almayan ve ona sadece aklını kolektif akıl içinde eritme ve sıradanlaşma misyonundan ötesini tanımayan bir anlayışın modern dünyada itibar görme ihtimali yoktur. Toplumsal hedefler gerekçe gösterilerek en temel insanî özelliklerin baskılanması, bireyselliği örselenmiş fertlerin topluma iyiden iyiye yabancılaşmasına yol açmaktadır. Bu sürecin faturasını ise bireylerini kaybeden toplum ödemektedir. Bu kısır döngüden çıkış, günümüzde bireyin modernite ile kazandığı anlamı da göz önünde tutarak İslâmî hedeflerin ve sabitelerin yok sayılmadığı ancak bireyin de bir şahıs olarak kabul edilip muhatap alındığı ve özgürce kendisini ifade edebildiği bir iklimin sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Yeni bir zamanda yaşadığımızı görmezden gelerek, yüzleşilmesi gereken konuları ihmal ederek sağlıklı bir gelecek inşâ etmek imkân dâhilinde görünmemektedir. Yapılması gerekenin anlamaya çalışmak ve yeni durumdan seçici bir yaklaşımla faydalanmak olduğu kanaatindeyiz. Modernitenin meydan okumalarını hesaba katmadan, eski ve geçerlilik süresini doldurmuş söylem ve teorilerle modern bireyle iletişim kurmaya çalışmanın anlamsızlığı ortadadır. Özellikle de günümüzde Müslümanların din ile değişim arasında sıkışıp kalmışlıklarına bir çözüm yolu önerilebilir bağlamında bu yaklaşımın geliştirilmesine olan ihtiyaç ortadadır. Modern zamanların koşulları ve modern bireyin ihtiyaçları ve yönelimleri gözetilerek dinin kendi mekanizmalarının müsaade ettiği imkânlar sağlanmazsa, su damlatan musluğu sürekli daha da sıkarak sonunda açamamak gibi kaotik sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. Kahire: Mektebetü'l-Asrî, 1420/2000.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405/1985.
- Atay, Hüseyin. *Kur'an'a Göre Araştırmalar*. Ankara: Atay Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. El-Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Buxton, Richard. *Yunan Mitolojisi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1412-1992.
- Düzgün, Şaban Ali. *Din Birey ve Toplum*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- DW, Deutsche Welle. "Dünyanın 70 Yıllık İnsan Hakları Karnesi". Erişim 23 Kasım 2020. <https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyan%C4%B1n-70-y%C4%B1ll%C4%B1k-insan-haklar%C4%B1-karnesi/a-46634926>
- Faure, Paul. *Rönesans*. çev. Hüseyin Boysan. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Fazlurrahman, "Law and Ethics in İslam", *Ethics in İslam* içinde, ed. Richard G. Hovannisian. California: Undena Publications, 1985.
- Fazlurrahman. *İslâm ve Çağdaşlık*. çev. M. Hayri Kırbasoğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.
- Febure, Lucien. *Rönesans İnsanı*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Gazâlî, Muhammed, *es-sünnet'un-Nebeviyye beyne ehli'l-fikh ve ehli'l-Hadis*. Kahire: yy, 1989.
- Güler, İlhami. *İlhâmîyyât 1-2 Dinî-Teolojik Aforizmalar*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Hâkîm en-Nisâbüri. *Müstedrek*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2002.
- Hallaq, Wael B. *Modernitenin Reformu*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- İbn Aşûr. *et- Tahrir ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Daru's-Suhun, ty.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *el-Metalibü'l-aliye*. 19 Cilt. Beyrut: Daru'l-Asıme, 1419/1998.
- İbn Hişam. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. 4 Cilt. Beyrut: ty, 1971.
- İDE, İslam Düşünce Enstitüsü. "Suudi Arabistan'da Tutuklanan ve İdamla Yargılanan Âlimler". Erişim 15 Kasım 2020. <https://www.ide.org.tr/TR/detail/suudiarabistandatutuklananveidamlayargilananlimler>
- İkbal, Muhammed. *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*. çev. Ahmet Asrar. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1984.
- İlhan, Cengiz. *Mecelle/Hukukun Doksan Dokuz İlkesi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.
- Kamil, A.A. Abdulkadir. *İslami Hümanizmi*. çev. Cemal Arzu. İstanbul: Kalem Kitabevi, 1972
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Kırbasoğlu, M. Hayri. *Müslüman Kalarak Yenilenmek*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Kutup, Muhammed, *Çağdaş Fikir Akımları*, çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Beka Yayınları, 2016.
- Kutup, Muhammed. *Kabesâtun Mine'r-Rasûl*. Kahire: Daru's-Şurûk 1424/2003.
- Kutup, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'an*. 10 Cilt. Beyrut: İhyâü't-Türâsî'l-Arabî, 1404/1984.
- Matürîdî Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Mecdî Basellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mevdûdî, Ebû'l-Alâ. *Tefhîmü'l-Kur'an*. 7 Cilt. çev. Heyet. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Narol, Süleyman. "İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım". *Bilimname* 2018/35 (Nisan 2018): 477-504.
- Özdemir, İbrahim. "Kur'an'ın Öngördüğü Toplumun Temeli olarak Birey ve Ahlâk". *İslam ve Modernizm Fazlurrahman Tecrübesi Sempozyumu*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997.

- Özen, Şükrü. "Meşakkat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIX, 2004.
- Öztürk, Mustafa. "Molla Lütfi Vakası ve Hased-i Akran Belası". *Karar* (01 Nisan 2017).
<https://www.karar.com/yazarlar/mustafa-ozturk/molla-lutfi-vakasi-ve-hased-i-akran-belasi-3668>
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerim Meali*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Râgıp el-İsfahanî Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-Mufaddal. *el-Müfredat*. Şam: Dârü'l-Kalem, 2002.
- Sunar Lütfi. *Değişim Sosyolojisi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- Şeriati, Ali. *Dua*, çev. Derya Örs. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Taberânî, Ebü'l-Kasım Müsnidü'd-dünya Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. 10 Cilt. Medine: Darü'l-Haremeyn, 1415/1995.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyan an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir-Mahmâd Muhammed Şâkir. 12 Cilt. Kahire: Darü'l-Hadîs, 2010.
- Tezcan, Mahmut. *Sosyolojiye Giriş Temel Kavramlar*. Ankara: by, 1993.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 2012.
- Zekiyan, Boğos. *Hümanizm Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1982.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *Keşşâf*. 6 cilt. by: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

